

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

УДК 347

М.Є. БЕЗМЕНКО,
адвокат, м. Дніпропетровськ

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ УЗАГАЛЬНЕНОЇ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ ПРИ РОЗГЛЯДІ ПОЗОВНОЇ ДАВНОСТІ У ВИРІШЕННІ ГОСПОДАРСЬКИХ СПОРІВ

У статті досліджуються проблеми господарського процесуального законодавства України, а саме особливості застосування узагальненої судової практики при розгляді позовної давності у господарських спорах. Запропоновано шляхи запобігання розбіжностям між узагальненою судовою практикою та нормами закону.

Ключові слова: позовна давність, узагальнена судова практика, норма законодавства, господарський процес.

Постановка проблеми. Virішення проблем правового регулювання розбіжностей між узагальненою судовою практикою та нормами закону при розгляді позовної давності у господарських спорах є актуальним та складним. У цій статті автор зробив спробу довести на окремих прикладах, що така проблема існує і є досить суттєвою. Полягає вона у такому: на усунення розбіжностей не може впливати жодний науковий підрозділ у країні, тому це питання залишається невизначеним.

Аналіз останніх досліджень. Дослідження сучасних вчених та фахівців-практиків присвячені різним аспектам господарського процесуального законодавства України. Це – проблеми, істотні риси функціонування, правова доктрина інституту розумних строків у господарському процесі [2, 5], напрями приведення господарського процесуального законодавства України у відповідність до міжнародних стандартів [4], питання про раціональність господарського судочинства [9]. Питанням правового інституту позовної давності, а також проблемним питанням застосування строків позовної давності при вирішенні господарських спорів присвячено праці [3, 11]. Наука потребує подальших досліджень у цій сфері, тому актуальним питанням залишається усунення протиріччя між узагальненою практикою судів і нормами законів.

Метою статті є дослідження особливості застосування узагальненої судової практики при розгляді позовної давності у господарських спорах та розробка шляхів запобігання розбіжностям між узагальненою судовою практикою та нормами закону.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процеси розробки нових законів та їх втілення у загальне правове поле країни тільки на перший погляд структуровані і підпорядковані суспільним потребам. Більшість працівників правової галузі задаються питанням, чому законодавчі акти, які були розроблені спеціалістами зі сфери права, пройшли експертну оцінку у відповідних комітетах, мають недоліки, які суттєво впливають на прийняття судових рішень та ускладнюють роботу адвокатам. Як правило, вже прийняті закони, незважаючи на внесені поправки, у подальшому не підлягають науково-практичному дослідженню, а заперечності вирішуються шляхом роз'яснень у листах вищих судових інстанцій. Узагальнена судова практика, безперечно, має практичне значення, але право в Україні не є прецедентним. Таким чином, можна стверджувати, що судова правотворчість призводить

до ускладнення розуміння права та спричиняє проблему в процесі його застосування: перетворює право на сукупність казуальних судових рішень, нечітких нормативних положень. Прецедентне право зумовлює розбіжності між різними джерелами права, а також між самими прецедентами [7].

Треба зазначити, що іноді не тільки положення але і окремі слова у законодавчих актах мають невизначений зміст. Якщо розглянути уважно такий законодавчий акт, як «Статут Збройних сил України», який, на думку багатьох фахівців, є незаперечним, тому що положення були фактично переписані з радянських і особливих змін не зазнали, то він має у змісті такі слова: «наприклад», «як правило» тощо. Синонімом слова «наприклад» є «у числі іншого». Це дає можливість розглядати різні варіанти виконання положень вимог Статуту залежно від його розуміння. Але кожен має своє розуміння. Проте військовослужбовці використовують лише той варіант, який наведено в статуті.

Наведений вище приклад у цій статті не є ключовим, а має лише пояснювальний зміст. Щоб краще зрозуміти про що йде мова, наведемо «Постанову Пленуму Вищого господарського суду України від 29 травня 2013 року».

У п. 2.1 цієї Постанови затверджено: «У суді апеляційної інстанції заявити про сплив позовної давності може сторона у спорі, яка доведе неможливість подання відповідної заяви в суді першої інстанції, зокрема, у разі, якщо відповідну сторону не було належним чином повідомлено про час і місце розгляду справи місцевим господарським судом.

Згадану заяву може бути зроблено і в процесі нового розгляду справи, який здійснюється після скасування судового рішення (судових рішень) за результатами його касаційного перегляду» [8]. Вочевидь ця норма суперечить ч. 3 ст. 267 ЦК України [10], в якій позовна давність має застосовуватися до винесення рішення судом першої інстанції, а також листа ВССУ від 16.01.2013 р. N 10-70/0/4-13, в якому прописано: «Оскільки рішення по суті спору ухвалюється судом першої інстанції, а на стадії апеляційного провадження здійснюється лише перевірка законності й обґрунтованості рішення суду (ст. 303 ЦПК України), то заява про застосування позовної давності може бути розглянута, якщо вона подана під час розгляду справи в суді першої інстанції» [6]. Наскільки ці розбіжності відповідають нормам чинного законодавства і не створюють проблем у прийнятті судового рішення невирішено. У такому разі доцільно було б додати до тексту таке: «Заява про застосування позовної давності, зроблена одним їх співвідповідачів, не поширюється на інших відповідачів, в тому числі і за солідарного обов'язку (відповідальності)».

Розглянемо п. 4.4.1 цієї Постанови, в якому зазначено: «У дослідженні обставин, пов'язаних із вчиненням зобов'язаною особою дії, що свідчить про визнання нею свого боргу або іншого обов'язку (частина перша статті 264 ЦК України), господарському суду необхідно у кожному випадку встановлювати, коли конкретно вчинені боржником відповідні дії, маючи на увазі, що переривання перебігу позовної давності може мати місце лише в межах строку давності, а не після його спливу» [8]. Треба звернути увагу, що цей пункт значно обмежує права кредиторів і надає можливість ухилення боржникам від виконання зобов'язань. Виходячи з цього, необхідним і законним було б видалити обмеження щодо терміну визнання боржником свого боргу, як наслідок – переривання строку позовної давності, а до дій, що свідчать про визнання боргу, додати таке:

– передача заставного майна;

– перерахування грошових коштів з рахунків Позичальника, на рахунок погашення заборгованості, за наявності раніше даної згоди (наприклад, згода в договорі).

Доцільно також видалити пункт: «Бездіяльність боржника (наприклад, не оспорювання ним безспірною списання коштів, якщо така можливість допускається за законом або договором) не свідчить про переривання перебігу позовної давності, оскільки таке переривання можливе лише шляхом вчинення дій» [8]. Боржник здійснює дію, а саме надання згоди на перерахування раніше (при укладенні договору).

У п. 4.2 йдеться про те, що: «У зобов'язальних правовідносинах, в яких визначено строк виконання зобов'язання, перебіг позовної давності починається з дня, наступного за останнім днем, у який відповідне зобов'язання мало бути виконане. Якщо договором чи іншим правочином визначено різні строки виконання окремих зобов'язань, що з нього виникають (наприклад, у зв'язку з поетапним виконанням робіт або з розстроченням оплати),

позовна давність обчислюється окремо стосовно кожного з таких строків. Позовна давність за позовами, пов'язаними з простроченням почасових платежів (проценти за користування кредитом, орендна плата тощо), обчислюється окремо за кожним простроченим платежем» [8]. Вочевидь ця норма суттєво погіршує умови кредиторів. Треба визначити, що перебіг строку давності починається з моменту остаточного строку виконання зобов'язань. Це є важливим.

У положенні: «При цьому якщо зобов'язання передбачало виконання частинами або у вигляді періодичних платежів, і боржник вчинив дії, що свідчать про визнання лише певної частини (чи періодичного платежу), то такі дії не можуть бути підставою для переривання перебігу позовної давності» [8] є протиріччя. Ця норма суттєво погіршує умови кредиторів. Пропонуємо визначити, що сплата частини одного з платежів є підставою для переривання строку давності за всією сумою заборгованості.

Звернемось до положення, яке викладено у п. 4.4.2: «За змістом частини другої статті 264 ЦК України переривання перебігу позовної давності шляхом пред'явлення позову матиме місце у разі не будь-якого подання позову, а здійсненого з додержанням вимог процесуального закону, зокрема, статей 54, 56, 57 ГПК. Тому якщо господарським судом у прийнятті позовної заяви відмовлено (стаття 62 ГПК) або її повернуто (стаття 63 названого Кодексу), то перебіг позовної давності не переривається. Так само не перериває цього перебігу подання позову з порушенням правил підвідомчості справ. З урахуванням положення частини четвертої статті 51 ГПК [1] днем подання позову слід вважати дату поштового штемпеля підприємства зв'язку, через яке надсилається позовна заява (а в разі подання її безпосередньо до господарського суду – дату реєстрації цієї заяви в канцелярії суду). Якщо позовну заяву було повернуто, перебіг позовної давності переривається з того дня, коли заяву подано до суду з додержанням установленого порядку. 4.4.3. З огляду на вимоги частини першої статті 265 ЦК України залишення господарським судом позову без розгляду з підстав, зазначених у частині першій статті 81 ГПК, не зупиняє перебігу позовної давності. Але якщо ухвалу про залишення позову без розгляду буде скасовано з передачею справи на розгляд суду першої інстанції, то перебіг позовної давності вважатиметься зупиненим з моменту подання позовної заяви» [8]. З точки зору кредиторів ця норма суттєво погіршує умови їх діяльності. Необхідно визначити, що подача будь-якого позову є підставою для переривання строку позовної давності у зв'язку з тим, що нормою ЦК [10] не передбачене переривання строку за такою умовою, як повернення позовної заяви без розгляду.

Висновки. На думку багатьох фахівців, у законодавчому полі виник ряд невідповідностей та суперечностей, які стримують роботу органів виконавчої влади, місцевого самоврядування та по своїй суті порушують права звичайних громадян, а також дають можливість для деяких осіб здійснювати не зовсім законні маніпуляції у галузі господарського права.

На мою особисту думку, причиною цієї ситуації є відсутність єдиного науково-методичного підходу при зборі, аналізі та вивченні відповідних законопроектів і підзаконних актів. Аналіз засад вітчизняної правової системи та чинного законодавства України дозволяє дійти висновку про те, що судова практика частково вже є джерелом права. Зокрема, до числа таких судових актів можуть бути віднесені: рішення Конституційного Суду України; нормативні тлумачення Пленуму Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів, рішення судів загальної юрисдикції, що скасовують дію нормативних актів, рішення Європейського суду з прав людини.

Таким чином, суди мають можливість використовувати положення постанов Пленумів вищих судових інстанцій як підставу для прийняття рішення, навіть якщо це не зовсім збігається з нормами чинного законодавства. При цьому роль адвокатів у прийнятті рішення виявляється незрозумілою. Оперувати можливо фактами, оцінку яким можна давати з різних точок зору. Із цього ми бачимо, що захист і обвинування у судовому процесі перебувають у нерівних умовах. Простий підхід потребує такого: окрім загальної судової практики, ввести поняття і «загальної адвокатської практики». У наступній статті буде зроблено спробу знайти наукове обґрунтування цієї тези.

Список використаних джерел

1. Господарський процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>

2. Грек Т.Б. Правова доктрина інституту розумних строків у господарському процесі / Т.Б. Грек, Г.Б. Грек // АДВОКАТ. – 2012. – № 6 (141). – С. 34–37.

3. Гуйван П.Д. Позовна давність: монографія / П.Д. Гуйван; Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». – Харків: Право, 2012. – 446 с.

4. Дем'як В. Про деякі напрями приведення господарського процесуального законодавства України відповідно до міжнародних стандартів / В.М. Дем'як // Проблеми правового забезпечення підприємництва в Україні. – 2010. – № 9. – С. 132–137.

5. Зуєва Л. Щодо проблеми визначення системи принципів господарського процесу / Л.Є. Зуєва // Європейські перспективи. – 2011. – № 4. – Ч. 1. – С. 108–112.

6. Лист ВССУ від 16.01.2013 р. N 10-70/0/4-13. [Електронний ресурс]. – Режим доступу. – http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v_070740-13

7. Попов Ю.Ю. Прецедентне право у контексті загальнообов'язковості судових рішень та українські перспективи / Ю.Ю. Попов // Форум права. – 2010. – № 3. – С. 351–363.

8. Про деякі питання практики застосування позовної давності у вирішенні господарських спорів / Постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 29.05.2013 № 10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0010600-13>

9. Таликін Є.А. Раціональність господарської процесуальної форми / Є.А. Таликін // Економіка, фінанси, право. – 2012. – № 11. – С. 34–38.

10. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

11. Шовкова О.В. Проблемні питання застосування строків позовної давності при вирішенні спорів / О.В. Шовкова // Господарське судочинство: подальше його вдосконалення та проблемні питання розгляду спорів, пов'язаних із державним регулюванням економічних відносин: наук.-практ. конф., 20–21 жовтня 2004 р. тез. доп. / Вищ. госп. суд України, Акад. прав. наук України, Акад. суддів України, Харк. апеляц. госп. суд. – Харків, 2004. – С. 262–264.

В статье исследуются проблемы хозяйственного процессуального законодательства Украины, а именно особенности применения обобщенной судебной практики при рассмотрении исковой давности в хозяйственных спорах. Предложены пути преодоления расхождений между обобщенной судебной практикой и нормами закона.

Ключевые слова: исковая давность, обобщенная судебная практика, норма законодательства, хозяйственный процесс.

The article studies the problems of the economic procedural legislation of Ukraine, namely the features of application of the generalized judicial practices when considering the limitation period in disputes. Proposed ways of preventing the differences between the application of the generalized jurisprudence and law.

Key words: the Statute of limitations, summarized the court practice, legislation, economic process.

Одержано 25.10.2013.